

DUDEK CHOCHOLATÝ (*UPUPA EPOPS*)

Robert Doležal

Kdybychom obrazům dali možnost reprodukovat zvuk, pak by se zajisté z mnohých kreseb naší venkovské krajiny přelomu 19. a 20. století ozývalo nápadné několikaslabičné pu-pu-pu. „Když na dudy dudá dudek...“ napovídala dětská říkadla té doby, komu onen hlas patří. Od těch dob se mnohé změnilo. Dudek se z Evropy začal vytrácet. V 50. a 60. letech minulého století úplně zmizel z několika zemí (Švédsko, část Německa a Belgie, Nizozemí a Dánsko) a postupně se téměř vytratil i z naší krajiny. Proč? Odpověď bychom nejspíše vyčetli z pláten dnešních malířů. Tedy pokud by se jim chtělo zachytit skutečnost.

Rozšíření

Areál výskytu dudka chocholatého pokrývá teplejší část Evropy a Asie a celou Afriku. Severní hranice jeho rozšíření běží od severní Francie přes Německo do Estonska, ale nepravdělně může zahrnout i severněji (Šťastný et al., 2006). Evropská populace tohoto druhu ustupuje směrem k jihovýchodu, stejně jako u dalších dvou druhů, které byly u nás dříve běžnější – mandelíka hajního (*Coracias garrulus*) a fuhýka menšího (*Lanius minor*). Všechny tři druhy jsou vázané na stejné prostředí – otevřenou krajinu s nízkou intenzitou zemědělství, kde jsou pastviny a louky doplněny rozptýlenými ostrůvky lesních porostů, kde

Dospělý pták opouští hnízdní dutinu.

Foto: Jiří Liščák

Krmení mláďete. Hnízdní dutina se nachází jen několik desítek centimetrů nad zemí.

Foto: Jiří Liščák

Polopouštní otevřená krajina - typický biotop dudka chocholatého ve Středomoří.

Foto: Robert Doležal

se nacházejí staré ovocné sady, lesní okraje a řídké lesy s dostatkem stromových dutin, ve kterých dudci hnízdí. Přesně taková krajina u nás mizí. Dudek dokáže zahrnout i v hromádách kamení, zemních norách či v dutinách lidských sídel (Hudec a kol., 2005).

Většina evropské populace dudka je tažná, jen ptáci z jihu Iberského poloostrova a severní Afriky jsou stálí. Hlavní zimoviště leží v subsaharské Africe a svým typem připomínají hnízdiště. Přes naše území dudci pravidelně protahují – podzimní migrace spadá do období srpen-říjen, jarní do března-května (Cepák et al., 2008). Naše hnízdní populace je odhadována na 70–140 párů.

Popis

Dudek je exoticky působící pták velikosti hrdličky s dlouhým mírně dolů zahnutým zobákem a nápadnou chocholkou s černými konci. Tu mívá většinou složenou dozadu, ale při vzrušení ji vějířovitě rozevře. V klidu při hledání potravy může překvapivě lehce uniknout pozornosti, ale v letu vynikne jeho kon-

Dospělý pták s potravou v zobáku.

Foto: Jiří Liščák

trastní černobílé zbarvení širokých zakulacených křídel a ocasu. Zbytek těla je rezavě hnědý. Svým dutým pu-pu-pu se ozývá zvláště na jaře při obhajování svého hnízdního okrsku.

Hnízdění

Návrat na hnízdiště probíhá v dubnu. Samec v době páření často volá a vztyčuje chocholku. Součástí toku je nabízení potravy samici, která pravděpodobně vybírá hnízdní dutinu. Hnízdo je nejčastěji v dutinách vrb do výšky 2 m od země. Začátek snůšky spadá do konce dubna a první poloviny května. Samice snáší v jednodenních intervalech nejčastěji 6–7 vajec, na kterých pak sama sedí po dobu 16 dnů. Potravu jí přináší samec. Mláďata se rodí postupně a nejvíce jich v důsledku nestejněho stáří a velikosti uhynie v prvních sedmi dnech života. Krmena jsou cca 26 dní a ještě po vyvedení z hnízda jsou rodiči několik dní dokrmováni. Dudci hnízdí jednou do roka a pohlavní dospělosti dosahují ve stáří 1 roku (Hudec a kol., 2005).

Hnízdní budka uvnitř kůlničky.

Foto: Martin Tomešek

Trochu zmatené mládě žádá o potravu svého stejného starého sourozence.

Foto: Jiří Liščák

Potrava

Dudek je představitelem otevřené krajiny, která mu skýtá dostatek potravy. Tou je především hmyz a jeho larvy nebo menší bezobratlí, které sbírá z holé či spoře zarostlé země. S oblibou vyhledává brouky (např. chrousty), dvoukřídlé, blanokřídlé, krtonožky, pavouky a jejich kokony nebo stonožky a žížaly (Hudec a kol., 2005). Kořist nejprve zpracuje dlouhým zobákem, pak ji vyhazuje do vzduchu a následně chytá tak, že mu vklouzne do krku. Při dostatku potravy dudek nevyhledává vodu – nahrazuje mu ji potrava. Oblíbeným zdrojem potravy byl pro dudka dříve trus kopytníků. Její nestravitelné zbytky vyvrhuje ve formě vývržků, podobně jako dravci a sovy.

Význam a ochrana

Vzhledem k velmi nízké početnosti populace dudka chocholátoho, která hnízdí na našem území, je tento druh zařazen v Červeném seznamu do kategorie „EN – ohrožený druh“ a jako takový si zasluhuje naprostou ochranu. Problém je v tom, že možnosti aktivní ochrany jsou značně omezené. Zvrátit metody intenzivního zemědělského hospodaření do dob,

kdy u nás byli dudci ještě běžní, není možné. Zbývá jen přísná ochrana mnohdy založená na individuálním přístupu k jednotlivým hnízdištím a vyvěšování budek v předem vytýčených vhodných lokalitách, kde byla přítomnost dudků zjištěna dříve. Budky by měly poskytovat prostornou dutinu. Jejich rozměry jsou následující: výška 50 cm, dno minimálně 25x25 cm, vletový otvor o průměru 6 cm by měl být 30 cm ode dna. Budky se umísťují relativně nízko nad zemí, do výšky 3 m od paty stromu. Jejich orientace vůči světovým stranám není podstatná. Obecně ale platí, že se vletový otvor nedává směrem k severu.

Názorným příkladem ochrany dudka chocholátoho a snahou o jeho udržení v oblasti Milovického lesa pod Pavlovskými kopci, kde se v několika párech vyskytuje, je letošní vyvěšení čtrnácti dřevěných budek v této oblasti. Výsledky celé akce budou známy nejdříve v červnu. Budky budou totiž kontrolovány až v době péče o mláďata, kdy nejsou ptáci tak citliví k vyrušení jako během inkubace a kdy nehrozí, že by hnízdo opustili.

Konkrétní kroky ke zvýšení populace dudka v blízkosti PR Horky a v zámeckém parku SZ Milotice, což jsou lokality nacházející se v ptačí oblasti Bzenecká Doubrava a Strážnické Pomoraví, podnikla také Záchraná stanice volně žijících živočichů Buchlovice. Jejich přístup je založen na zkušenostech ornitologů z rakouské vinařské oblasti „Wagram“, kde se instalují speciální budky umístěné do dřevěných kůlniček (viz foto). Tyto budky dudci obsazují ochotněji než budky klasické.

Seznam použité literatury je k dispozici u autora.

Autor:

Ing. Robert Doležal

Ústav pro hospodářskou úpravu lesů

E-mail: dolezal.robert@uhul.cz

Kůlničky s patrnými vletovými otvory nízko nad zemí.

Foto: Martin Tomešek